

Իրինե Շուրիթիձե

Քաղաքացիական ինտեգրման և ազգամիջյան
փոխհարաբերությունների կենտրոն

ԵՐԿԼԵԶՈՒ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

Հոդվածում ներկայացված է պետական լեզվի ուսուցման անհրաժեշտությունը և երկլեզու կրթությունը, որպես միջոցներից մեկը՝ վրաց լեզուն սովորելու համար: Հարցն առանձնապես հրատապ դարձավ վերջին տարիներին, ինչի հետևանքով էլ Վրաստանի կաավարության կողմից բազմալեզու կրթության ուղղությամբ սկսվեց մի քանի կարևորագույն նախագծերի իրականացում: Հոդվածում ներկայացված է հետազոտությունը Վրաստանում գործող 40 փորձարկային դպրոցներում, որոնցում իրականացվում է բազմալեզու կրթություն: Հետազոտման նպատակն էր երկլեզու/բազմալեզու ծրագրերի իրականացման գործընթացում առկա այն խանգարիչ գործոնների որոնումը, որոնք խափանում են ծրագրի արդյունավետ իրականացումը: Հետազոտման օբյեկտ են պատահական ընտրված 23 փորձարկային ոչ վրացալեզու դպրոցները: Փորձագիտական գնահատման և անցկացված քանակային հետազոտման հետևանքով ընդգծվել են այն խանգարիչ գործոնները և հանգամանքները (ոչ վրացական միջավայր, մանկավարժների ցածր որակավորում ինչպես պետական լեզվի իմացության տեսակետից, այնպես էլ երկլեզու ուսուցման մեթոդիկայից, մեթոդական և ուսումնական նյութերի սակավությունը և այլն), որոնք կտրուկ կերպով խոչընդոտում են բազմալեզու կրթության գործընթացը:

Ներածություն

Ելնելով Վրաստանի բազմազգ բնույթից՝ միշտ էլ եղել է մեկից ավելի լեզուներով հաղորդակցվելու անհրաժեշտությունը (Լեզվական քաղաքականությունը և կրթությունը բազմազգ հասարակության մեջ, 2000): Այսպես է նաև այսօր՝ օր-օրի աճում է պահանջը և անհրաժեշտությունը երկրորդ լեզվի ուսուցման նկատմամբ, ինչը, նախ,

կախված է երկրի քաղաքական ուղղվածությունից և պահանջներից հասարակության նկատմամբ: Վերջին տարիների պետական քաղաքականությունը միտված է նրան, որ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները սովորեն պետական լեզուն՝ իրենց մայրենի լեզվի, մշակույթի, ավանդույթների պահպանմանը և զարգացմանը զուգահեռ: Փոքրամասնությունների ինտեգրումը

կարևոր է այնքանով, որքանով որ պետք է խուսափենք ազգային հողի վրա առաջացած դիմակայություններից, ինչի նախադեպը, ցավոք սրտի, վերջերս հաճախացել է ոչ միայն Վրաստանում, այլև աշխարհի բազմաթիվ զարգացած թե՛ զարգացող երկրներում:

Ազգային փոքրամասնությունների հանրայնացման գործընթացը չի կարող հաջող լինել Վրաստանում միայն բազմալեզու կրթական ծրագրերի իրականացմամբ, թեպետ այն, որ կրթությունը ամենազերակա և կարևոր ուղղությունն է քաղաքացիական ինտեգրման և պետական լեզվի մակարդակի բարձրացման համար, ակնհայտ են դարձնում պետության կողմից վերջին տարիներին իրականացված բարեփոխումները ընդհանուր և բարձրագույն կրթության ուղղությամբ՝ բազմալեզու կրթությունը հանրակրթական դպրոցներում, «արտոնությունների քաղաքականությունը» բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների փոքրամասնությունների ընդունվելու համար և այլն (Վրաստանի ՄԱԿ-ի ընկերակցություն, 2010):

2002 թվականի տվյալներով Վրաստանում (չհաշված Աբխազիայի Ինքնավար Հանրապետությունը և նախկին Հարավային Օսիայի Ինքնավար Մարզի տարածքները) փոքրամասնությունների բաժինը կազմում է 16% (Վրաստանի առաջին հաշվետվությունը ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին, 2007): Վրացիներից հետո ամենամեծ էթնոլեզվաբանական խումբ են հանդիսանում ադրբեջանցիները (6,5%), որոնք հոծ բնակեցված են Քվեմո Քարթլիի տարածաշրջանում, մասնավորապես՝ Մառնեուլի, Գարդաբանի, Դմանիսի, Ծալկա, Թեթրիժդարո, Ռուսթավի և այլն: Երկրորդ մեծ էթնիկական խմբին են պատկանում հայերը (5,7%), նրանք հիմնականում Սամցխե-Ջավախքում են հոծ բնակեցված,

մասնավորապես Ախալքալաքի և Նինոծմինդայի շրջաններում, որտեղ նրանց քանակը գերազանցում է 95%-ը և Ախալցխիսում, որտեղ հայկական բնակչության բաժինը կազմում է 36%: Ադրբեջանական և հայկական բնակավայրերի հանդիպում ենք նաև Թբիլիսիում տարբեր փոքրիկ էթնիկական խմբերի հետ (Միմերա, 2010):

Ելնելով առկա ժողովրդագրական վիճակից՝ փոքրամասնությունների կրթությունը և զարգացումը հանդիսանում է երկրի գլխավոր գերակայությունը խաղաղ զարգացման գործընթացում: Չնայած հարցի կարևորությանը, երկար ժամանակ չկարգավորված հիմնախնդիր էր մնում նրանց կրթությունը և ինտեգրման ցածր ցուցանիշը, ինչը պայմանավորել է առկա անմիախթար վիճակը ինչպես հանրակրթական և բարձրագույն հաստատություններում, այնպես էլ ընդհանրապես ոչ վրացալեզու համայնքում: Ոչ վրացալեզու բնակչության մեջ պետական լեզվի իմացության ցածր մակարդակը, լեզվի չիմացությամբ առաջացած վակուումը, քաղաքացիական մեկուսացումը և միասնական պետական տարածքում ընդգրկվածության ցածր աստիճանը առանձնապես այք են զարնում ոչ վրացալեզու բնակչությամբ հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում, որտեղ առանձնապես ցածր է ն՝ հետաքրքրությունը, ն՝ անհրաժեշտությունը վրացերենի ուսուցման նկատմամբ: Ստեղծված անմիախթար վիճակը և լեզվի չիմացությունից բխող օտարացումը լուրջ վտանգ է հանդիսանում ինչպես ազգային փոքրամասնությունների, այնպես էլ մեծամասնության ներկայացուցիչների համար խաղաղ զարգացման ուղու վրա: (Միմերա, 2006): Հենց այս հիմնախնդիրների և օտարացման թեթևացմանն են ծառայում վերջին տարիներին պետության կողմից ոչ վրացալեզու բնակչության կրթության ու ինտեգրման նպաստմանը միտված

պլանավորված և իրականացված միջոցառումները: Այդ թվում ամենակարևորներից մեկը երկլեզու/բազմալեզու կրթության ներդրումն է, որը 2009 թվականից իրականացվում է փուլերով ողջ Վրաստանի տարածքում ընտրված 40 ոչ վրացալեզու դպրոցներում (Վրաստանի ՄԱԿ-ի ընկերակցություն, 2010): Հենց նշված դպրոցներում ընթացող բազմալեզու կրթության փորձարկման գործընթացում առկա խանգարող և խոչընդոտող գործոնների և նրանց վճռման ուղիների որոնումն է հանդիսանում մեր **հետազոտման նպատակը:**

Երկլեզու կրթությունը ենթադրում է ակադեմիական առարկաների ուսուցում մայրենի և երկրորդ լեզվով զուգահեռաբար: Երկլեզու կրթությունը մեկուսացված գործընթաց չէ, և այն ինչպես ընդհանուր կրթության, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական և մշակութային քաղաքականության մասն է: Ինչպես նշում է Պոլստինը (1992). «Եթե չուսումնասիրվեն սոցիալական, պատմական, մշակութային, տնտեսական և քաղաքական գործոնների ազդեցությունը երկլեզու կրթության վրա, ոչ մի կերպ չենք կարողանա գիտակցել այսպիսի կրթության արդյունքները» (Բեյքեր, 2010): Հենց այդ պատճառով կարևոր է ուսումնասիրվի այն գործոնների ազդեցությունը, որոնք սահմանում են երկլեզու կրթության արդյունավետությունը: Եթե տեղի ունենա երկլեզու կրթության և ծրագրերի հարմարեցում աշակերտների անհատական կարիքներին, որտեղ կնախատեսվեն տարիքը, միջավայրը, սոցիալական կարգավիճակը, ազգության և մշակույթի յուրահատկությունը, երեխայի ֆիզիկական և մտավոր կարողությունը, երկլեզու կրթությունը միայն դրական արդյունքներ կբերի դպրոցներին: (Բեյքեր, 2010):

Հոդվածում երկլեզու կրթությունը քննարկված է **էթնիկական փոքրամասնությունների համատեքստում,**

ինչը ենթադրում է զարգացնել նրանց, ուսումնական պլանով սահմանված, կարողությունները և հմտությունները ինչպես մայրենի, այնպես էլ պետական լեզվով: Ինչն, իր հերթին, կնպաստի նրանց ինտեգրմանը վրացական հասարակությանը, և կխուսափեն ձուլման վտանգից: Պետք է ընդգծվի, որ բազմալեզու (երկլեզու) կրթությունը մեկն է, սակայն ոչ միակ միջոցը, որի ճիշտ և նպատակաուղղված իրականացումից են կախված դրական կամ բացասական արդյունքները: Իրատեսական է ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական արդյունքներ ստանալը ծրագրերի ոչ ճիշտ իրականացման դեպքում: Բոլոր նորությունները, որ մտնում են մեր ամենօրյա կյանք և հաստատվում են որպես նորմ, պահանջում են ուսումնասիրում, վերլուծում, բարեխղճորեն անցկացված հետազոտում և հետազոտությունների արդյունքների նախատեսում նորությունների ներդրման գործընթացում, նաև պետության կամք և աջակցություն:

Անցկացված որակական և քանակական հետազոտություններից հայնաբերվեցին մի քանի գործոններ, որոնց նախատեսումը կամ անտեսումն այս կամ այն չափով սահմանում են արդյունքը՝ *միջավայրը*, որտեղ իրականացվում է կոնկրետ բազմալեզու կրթության ներդրումը, էթնիկական խմբերի *մշակույթի, ավանդույթների, մտածելակերպի* և այլ անհատական յուրահատկությունների նախատեսումը, երկրում առկա *սոցիալ-տնտեսական միջավայրը*, ուրիշ երկրների *փորձի* նախատեսումը, կոնկրետ շրջանի և դպրոցի անհատական *անհրաժեշտությունների վերլուծումը*, երեխաների հոգեբանական և *տարիքային* առանձնահատկությունների նախատեսումը, *նյութա-տեխնիկական* բազայի համապատասխանաբար պատրաստումը, սրանք այն հարցերն են, որոնք այլ գործոնների հետ նշանակալիորեն

սահմանում են ծրագրի հաջող իրականացումը:

Հետազոտությունը 40 փորձարկային դպրոցներում

Հետազոտությունն անց է կացվել Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարության կողմից ընտրված 40 ոչ վրացալեզու փորձարկային դպրոցներից 23-ում, որտեղ 2009 թվականից իրականացվում է կրթական ծրագրերի փորձարկում (Բազմալեզու կրթական ծրագրերի կանոնադրություն, 2010):

Հետազոտության նպատակն էր այն խանգարիչ գործոնների և հանգամանքների որոնումը, որոնք կտրուկ կերպով խափանում են ծրագրերի հաջող իրականացումը: Ելնելով հիմնախնդրից՝ որպես հետազոտման մեթոդ ընտրվեցին որակական և քանակական մեթոդները: Որակական հետազոտման շրջանակներում անցկացվեց 2 խորացված հարցազրույց բազմալեզու կրթության փորձագետների հետ, իսկ քանակական հետազոտման համար պատահական ընտրության սկզբունքով ընտրվեցին 23 ոչ վրացալեզու փորձարկային դպրոցների տնօրեններ, ինչը գոյություն ունեցող դպրոցների 58%-ն է կազմում և տալիս է արդյունքների բոլոր դպրոցների վրա ընդհանրացման հնարավորություն: Ելնելով նրանից, որ լեզվական վիճակը, երկլեզու կրթության գործընթացում առկա բարդությունները և պետական լեզվի ուսուցման հետ կապված հիմնախնդիրները տարբեր են Թբիլիսիում և ոչ վրացալեզու բնակչությամբ հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում, հստակ պատկերի համար հետազոտման նպատակային խումբ ընտրվեցին Թբիլիսիի 6 (26%) և հոծ բնակեցված արածաշրջանների 17 (74%) դպրոցների տնօրեններ: Դպրոցի տնօրեններն ընտրվեցին, որպես հետազոտման նպատակային խումբ, քանի որ նրանք

անմիջականորեն ընդգրկված են փորձարկման գործընթացի մեջ և տիրապետում են տեղեկությունների ինչպես անմիջապես դպրոցում առկա լեզվական և կրթական վիճակի մասին, այնպես էլ ընդհանրապես համայնքի և հասարակության վերաբերմունքի մասին երկլեզու կրթության վերաբերյալ:

Որակական հետազոտման շրջանակներում անցկացվել է հարցազրույց ԵԱՀԿ Ազգային փոքրամասնությունների զերագույն հանձնակատարի (OSCE/HCHM) լատվիացի փորձագետ տիկին Լիզիտա Գրիգուլեի հետ: Նրա բազմամյա փորձը հետաքրքիր և ուշագրավ տեղեկություն էր հանդիսանում, առանձնապես հետազոտման առաջին փուլում: Նաև բազմալեզու կրթության փորձագետ պարոն Դավիթ Չաթիաշվիլիի հետ, որը 2010 թվականից աշխատում է տվյալ հարցի վրա, որպես Ազգային ուսումնական պլանների և գնահատման կենտրոնի ներկայացուցիչ, և անձամբ է ընդգրկված դպրոցների կողմից լրացված բազմալեզու կրթության հայտերի ձևերի կատարելագործման և հաստատման գործընթացի մեջ և նաև տիրապետում է տեղեկությունների, թե ինչ վտանգներ և խանգարիչ գործոններ գոյություն ունեն ծրագրերի փորձարկման գործընթացում: Կիսակառուցավորված հարցազրույցի համար հատկացված հարցարանը, նվազագույն ժամանակ և ռեսուրսներ ծախսելով, առավելագույն տվյալներ ստանալու հնարավորություն էր տալիս, առանձնապես հետազոտման սկզբնական փուլում: Տվյալներ հավաքելու խորացված հարցազրույցի շրջանակներում իրականացվեց հարցազրույց մի քանի նշանակալի հարցի շուրջ, որի արդյունքների համաձայն ստեղծվեց հարցարան քանակական հետազոտման համար:

Հետազոտման համար երկրորդական տեղեկատվության կարևորագույն աղբյուր են հանդիսանում 2007 թվականի

հաշվետվությունները «Երկլեզու կրթությունը Վրաստանում» (Գրիգուլե, Պերինի 2007 և Դեդզե, 2007), որոնցում տրված է մինչև 2007 թվականը Վրաստանում իրականացված ակտիվությունների վերլուծությունը բազմալեզու կրթության ուղղությամբ, նաև նշանակալի էր դպրոցների կողմից լրացված բազմալեզու կրթության հարցարանների ձևերից ստացած տեղեկատվությունը կոնկրետ դպրոցի մասին: Երկրորդական տեղեկատվության և անցկացված որակական վերլուծության հիման վրա, ստեղծվեց 44 կետանոց հարցարան, որը հատկացված էր փորձարկային դպրոցների տնօրենների համար՝ քանակական տվյալներ հավաքելու նպատակով: Հարցարանն ընդգրկում էր երեք բլոկ՝ առաջին մասում հարցարանային բնույթի 8 հարց կար՝ ընդհանուր տեղեկություններ հարցվողների մասին, շրջան/քաղաք և էթնիկական խմբերը դպրոցում և այլն: Երկրորդ բլոկի 25 հարցերը վերաբերում էին դպրոցում առկա հիմնախնդիրներին՝ երկլեզու կրթության տեսանկյունից: Հարցվողները պետք է պատասխանեին 4 միավորանոց սանդղակի վրա (1. բոլորովին համաձայն չեմ, 2. համաձայն չեմ, 3. համաձայն եմ, 4. ամբողջությամբ համաձայն եմ), երրորդ բլոկի 11 հարց հատկացված էր դպրոցում ընթացող բազմալեզու կրթական ծրագրերի և ընդհանրապես տարածաշրջանում լեզուների նկատմամբ հետաքրքրության մասին տեղեկություն ստանալու համար:

Հետազոտման արդյունքները մեկ անգամ ևս ակնհայտ դարձրին, որ բազմաթիվ հիմնախնդիր և խանգարիչ հանգամանք է ուղեկցում բազմալեզու կրթության իրականացմանը, որն արդարացրեց վարկածը՝ *Երկլեզու կրթության ներդրման գործընթացում գոյություն ունեն բազմաթիվ հակասություններ և հիմնախնդիրներ, ինչն ավելացնում է ետադարձ կապի վտանգը, եթե տեղի չունենա յուրաքանչյուր հիմնախնդրի*

համապատասխան հետազոտում, ուսումնասիրում և տվյալների նախատեսում փորձարկման գործընթացում:

Հետազոտման լիմիտը և վստահելիությունը

- Հարցարանի փորձարկման արդյունքում պարզվեց, որ բաց հարցերի մեծ մասն առանց պատասխանի էր թողնում հարցվողների մեծ մասը, այդ պատճառով հարցարանի վերջին տարբերակում բոլոր հարցերը փակ էին: Իսկ հարցարանի վերջում լրացուցիչ կարծիքի համար տրամադրված տեղը հարցվողների 91.3%-ը դատարկ թողեց, կամ արձանագրեց այն կարծիքը, որին արդեն հարցարանում կոնկրետ պատասխանել էր:
- Տնօրենները հաճախ տարբեր հարցերի նկատմամբ արտահայտում էին սեփական վերաբերմունքը, սակայն հրաժարվում էին ձայնագրություն անելուց (տեսա- կամ աուդիոնյութի տեսքով):
- Հարցարանը թարգմանվեց ռուսերեն, քանի որ տնօրենների մեծ մասը չէր տիրապետում վրացերենին:
- Ստեղծվեց հարցարանի էլեկտրոնային տարբերակ (վրացերեն և ռուսերեն լեզուներով), որը ենթադրվում էր, որպես այլընտրանքային միջոց դպրոցների մեծ մասը հետազոտման մեջ ընդգրկելու համար, թեպետ նրանց կիրառումը հնարավոր դարձավ միայն Թբիլիսիի դպրոցներում, քանի որ շրջանների դպրոցներում համացանցը մատչելի չէր, չնայած նրան, որ դպրոցների մեծ մասն ունի ինֆորմատիկայի կարփնետ:
- Քանակական հետազոտման գործընթացում աննշան էր հարցարանների կորուստը կամ բաց մնացած հարցերը: Գոյություն ունի դպրոցներում նկարահանված լուսանկարչական նյութ, նաև հարցազրույցների աուդիոձայնագրություններ, ինչը պայմանավորում է հետազոտման վստահելիություն:

Հետազոտման արդյունքները

Որակական վերլուծություն. **հետազոտման**

Լիզիտա Գրիգուլե. Լասովիայի համալսարան, (OSCE/HCHM) բազմալեզու կրթության փորձագետ.

- Վրաստանում ընդամենը 149 դպրոց կա, որտեղ ուսուցման լեզուն ռուսերենն է (Տարատաձե, 2010): Ըստ Գրիգուլեի, տվյալ դպրոցները հիմնականում համալրված են էթնիկապես ոչ ռուս աշակերտներով (հայեր, ադրբեջանցիներ, օսեր, քրդեր, վրացիներ ...), ինչը մեծ հիմնախնդիր է պետական լեզվի ուսուցման գործընթացում, քանի որ աշակերտների համար հետին պլան է մղվում պետական լեզվի ուսանումը՝ մայրենի լեզվի, ուսուցման լեզվի (ռուսերեն) և պարտադիր մեկ որևէ օտար լեզվի ուսանման պայմաններում:
- Նշանակալի խանգարող գործոն է *վրացական միջավայրի* բացակայությունը հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում:
- Ծնողների ցածր *ընդգրկվածությունը* գործընթացի մեջ, կամ հաճախ բացասական վերաբերմունքը երկլեզու կրթության նկատմամբ, ինչի պատճառներից մեկը հնարավոր է լինի նրանց տեղեկացված չլինելը:

Դավիթ Զաթիաշվիլի, բազմալեզու կրթության փորձագետ (2010 թվականից Ազգային ուսումնական պլանների և գնահատման կենտրոնի ներկայացուցիչ).

Երկլեզու կրթության նպատակն է Վրաստանում ապրող ազգային փոքրամասնություններին ոչ միայն լիարժեք կերպով սովորելը, այլև նրանց մայրենի լեզվի ակադեմիական մակարդակով ուսանման ապահովումը, քանի որ երկրորդ լեզվից հաջողությունը որոշակիորեն պայմանավորում է մայրենի լեզվի ակադեմիական տիրապետումը: Ներկայումս աշխատանք է ընթանում դպրոցների կողմից լրացված բազմալեզու ծրագրերի

հարցարանների կատարելագործման վրա՝ սահմանված չափորոշիչն համապատասխան: 2011 թվականի հունվարի տվյալներով միայն 17 հարցարանային ձև է քննարկվել և հաստատվել:

Ընթանում է նաև աշխատանք առարկայական մանկավարժների վրաց լեզվից պատրաստման համար, պլանավորվում է ուղեցույցերի ստեղծում (օտարերկրյա փորձագետների հետ համագործակցությամբ), մի քանի դպրոցներում ինտենսիվ դիտարկումների և հետազոտությունների անցկացում՝ ուսուցման համապատասխան տեխնոլոգիաների մշակման համար, 2011-2012 ուսումնական տարվանից բազմալեզու կրթության ներդրում բոլոր ոչ վրացալեզու դպրոցներում, որոնց ֆինանսական ապահովումը պետությունն իր վրա կվերցնի: Բացի այդ, ընթացիկ ուսումնական տարում պլանավորվում է մրցույթի կազմակերպում աշակերտների համար, թեմայով՝ դպրոցում բազմալեզու կրթության ուսուցման իրենց հայեցակետը: Մրցույթը սահմանված կլինի ինչպես աշակերտների, այնպես էլ ուսուցիչների համար: Լավագույն թեմայի հեղինակը և նրա մանկավարժը կխրախուսվեն: Նման միջոցառումներ են պլանավորվում ինչպես ուսուցիչների, այնպես էլ աշակերտների մեջ մոտիվացիայի բարձրացման նպատակով, մոտ ապագայում պլանավորվում է «Ընդհանուր կրթության մասին օրենքում» փոփոխություն ներմուծել, որի համաձայն երկլեզու կրթությունը (պետական լեզու + մայրենի լեզու) կլինի պարտադիր բոլոր ոչ վրացալեզու դպրոցների համար Վրաստանում:

Հիմնվելով որակական տվյալների վերլուծության վրա՝ ընդգծվեց սոցիալական գործոնի նշանակությունը, ինչը ենթադրում է հասարակության նախապատրաստում՝ ինչպես մեծամասնության, այնպես էլ փոքրամասնությունների և լայն

հասարակայնությանը ծանոթացնել, թե ինչ է ենթադրում երկլեզու կրթությունը, ինչ դրական արդյունք կարող է ունենալ նրա ճիշտ իրականացումը, ինչ վտանգներ գոյություն ունեն ոչ ճիշտ իրականացման դեպքում, ընդհանրապես ինչ նշանակություն ունի պետական լեզվի իմացությունը փոքրամասնությունների համար և այլն:

Քանակական վերլուծություն **հետազոտման**

Հարցարանների մշակման հետևանքով ընդգծվեց երկլեզու կրթության նկատմամբ դրական վերաբերմունք հարցվողների կողմից, այնպես, ինչպես պետական լեզուն սովորելու նկատմամբ աճած հետաքրքրությունը և պահանջարկը: Դպրոցների մեծ մասը մինչև փորձարկումը չէր տիրապետում ոչ մի փորձի երկլեզու կրթության ուղղությամբ, չնայած որոշ դպրոցներում մի քանի առարկա դասավանդվում էր վրացերեն, միայն և միայն ցանկալի կադրի բացակայության պատճառով, թեպետ չէին նախատեսված երկրորդ լեզվով ուսուցման յուրահատկությունները, մեթոդիկան, և հաղորդակցությունը տարբեր լեզուներով խոսող ուսուցչի և աշակերտի միջև հիմնախնդիր էր հանդիսանում:

- Հարցվածների 74%-ը լրիվ համաձայնեց, որ իրենց տարածաշրջանում գոյություն ունի պետական լեզվի ուսանման անհրաժեշտությունը:
- Պետական լեզվի ուսանումը երկլեզու կրթության ճանապարհով, ինտեգրման կարևոր նախապայման է համարում հարցվածների 100%-ը: Նրանց պարզաբանմամբ, հենց այս նպատակով տեղի ունեցավ նաև դպրոցների ընդգրկում բազմալեզու կրթության փորձարկման գործընթացի մեջ:
  - Հարցված դպրոցների տնօրենների 34.8%-ը ոչ մի փորձ չունեք երկլեզու կրթության տեսանկյունից, միայն 26.1%-ը

մասնակցում էր տարբեր նախագծերի: 47.7%-ը նշեց, որ ունի ուսուցիչներ, որոնք մասնակցել են տարբեր վարժանքների և ունեն որոշակի փորձ երկլեզու կրթության ուղղությամբ, որով կիսվում է նաև այլ ուսուցիչների հետ: Քանակական հետազոտման հետևանքով ընդգծվեցին մի քանի խանգարիչ գործոններ, որոնք նշանակալիորեն խափանում են բազմալեզու կրթության հաջող իրականացումը դպրոցներում:

- Աշակերտների ցածր մոտիվացիան՝ 52%:
- Աշակերտների ցածր լեզվական իրազեկությունը պետական լեզվից՝ 52,2%:
- Ոչ վրացալեզու միջավայրը՝ 65,2% (առանձնապես հոծ բնակեցված տարածաշրջանների համար: Նրանց մեծ մասը, ով չհամաձայնեց տվյալ տեսակետին, Թբիլիսիի դպրոցներն էին, որտեղ նկատելիորեն ավելի լավ վիճակ է վրացալեզու միջավայրի տեսակետից):
- Ոչ համապատասխանաբար պատրաստված կադրեր՝ 52.7%:
- Մանկավարժների ցածր իրազեկությունը պետական լեզվից միայն 8,7%-ն արձանագրեց:
- Մանկավարժների ցածր մոտիվացիան՝ 30,4%-ը:
- Ուսումնական նյութերի սակավությունը՝ 82%-ը:
- Ուսումնական նյութերի անհամապատասխանությանը (բարդությունը) աշակերտների լեզվական իրազեկությանը համաձայնում է ամբողջությամբ կամ մասամբ հարցվածների 43.5%-ը, իսկ մնացած 56.5%-ը, որոք չեն համաձայնում տվյալ տեսակետին, հիմնականում Թբիլիսիի դպրոցների տնօրեններ էին: Նրանց բացատրությամբ, մայրաքաղաքի աշակերտների համար նյութն անչափ պարզ է, ինչն անտարբերություն է առաջացնում ուսումնական գործընթացի մեջ, նրանց լեզվական իրազեկությունը տալիս է

անհամեմատ ավելի համալիր և բազմերանգ նյութ հաղթահարելու հնարավորություն:

- Ուրտային ուսուցման տեսանկյունից ուսուցիչների ցածր իրազեկություն՝ 91.4%:
- Մանկավարժների ցածր իրազեկություն երկլեզու կրթության մեթոդիկայից՝ 100%:
- Չնայած առկա դժվարություններին, տնօրենների խոսքերով, ուսուցիչների մեծ մասը (88.3%) դրական է ընդունել նորությունը՝ դպրոցում բազմալեզու կրթության ներդրումը: Իսկ ինչ վերաբերում է դպրոցում ուսուցման գերակա լեզվին, հարցվածների 82.6%-ը նշեց, որ առանձնապես վերջին շրջանում աճել է հետաքրքրությունը պետական լեզվի նկատմամբ, սակայն նրանք նշել են, որ դա չի սովորում նրանց մայրենի լեզուն և չի հանդիսանում ձուլման վտանգ, ընդհակառակը, նպաստում է գրագիտությանը, իրենց լեզվի պահպանմանը և զարգացմանը:

Հարցվածների 39.2%-ը նշեց, որ ոչ վրացալեզու աշակերտների մեծ մասն արտասահմանում էր ստանում բարձրագույն կրթություն, առավելապես իրենց պատմական հայրենիքում, քանի որ Վրաստանում պետական լեզվի չիմացության պատճառով չէին կարող ընդունվել բարձագույն ուսումնական հաստատություններ: Թեպետ վերջին շրջանում փոքրամասնությունների նկատմամբ անցկացված «արտոնյալ քաղաքականությունը» հնարավոր դարձրեց իրենց մայրենի լեզվով հանձնած ընդհանուր ունակությունների քննության արդյունքների հետևանքով միայն մեկ քննությամբ ընդունվել Վրաստանի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ՝ մեկամյա նախապարասական ֆակուլտետ, որտեղ նրանք մեկ տարվա ընթացքում (60 կրեդիտի շրջանակներում) տիրապետում են վրաց լեզվին՝ ուսումը շարունակելու համար: Տվյալ բարեփոխումն արտացոլվեց դպրոցներում պետական լեզվի ուսանման

նկատմամբ հետաքրքրության աճման վրա: Արդյունքում, Վրաստանում բարձրագույն կրթություն ստանալու ցանկություն ունեցողների թիվը նկատելիորեն աճեց, ինչը հավաստում է հարցվածների 81.4%-ը:

Հենց մայրենի լեզվի հեղինակության աճի հետ է կապված այն, որ հարցված դպրոցների 52.2%-ը օգտվում է պետական լեզվի աջակցության ծրագրից, իսկ 21.7%-ը՝ մայրենի լեզվի աջակցության ծրագրից:

Հարցվածների 52.2%-ն ուսուցման հիմնական լեզու է անվանում վրացերենը, ձայների երկրորդ մեծ մասը բաժին ընկավ հայոց լեզվին (43.5%), որին հետևում են ռուսերենը (39.1%) և ադրբեջաներենը (30.4%): Ուշագրավ է, որ դպրոցների մեծ մասը, որոնցում հիմնական ուսուցման լեզուն ռուսերենն է, կիրառում են խառը բազմալեզու ուսուցման մոդել, քանի որ աշակերտների գերակշռող մեծամասնության համար ռուսերենը մայրենի լեզու չէ, այսպիսի դպրոցներում սովորում են խառը էթնոլեզվաբանական խմբեր և աշակերտներ: Թբիլիսիում և տարածաշրջաններում գերակա լեզուները արմատապես տարբեր կերպ բաշխվեցին: Սա մեկ անգամ ևս հստակեցնում է, թե որքանով են սահմանում միջավայրը և անհրաժեշտությունները լեզվի «հեղինակությունը»: Թբիլիսիի դպրոցներում գերակա ուսուցման լեզուներ են վրացերենը (50%) և ռուսերենը (50%), իսկ տարածաշրջանների դպրոցներում՝ մայրենին՝ (75%) և պետական լեզուն՝ (17.6%):

Եզրակացություն

Որակական հետազոտման հետևանքով պարզվեց՝ ռուսալեզու դպրոցների հիմնախնդիրը, առանձնապես այն աշակերտների համար, որոնց համար ռուսերենը երկրորդ լեզուն է: Ռուսական դպրոցների նկատմամբ պահանջարկը խորհրդային շրջանից է մնացել, ինչի փլուզմանը մեծ ջանքեր և ժամանակ է

անհրաժեշտ: Ռուսաց լեզվի նկատմամբ պահանջին հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում առկա ոչ վրացալեզու միջավայրն էլ է նպաստում, քանի որ այս տարածաշրջաններում ռուսերենը սկսած խորհրդային շրջանից հաղորդակցության կարգավիճակ ունի:

Ծնողների ցածր ընդգրկվածությունը կամ բացասական վերաբերմունքը որակական հետազոտման հետևանքով ընդգծված խանգարիչ գործոններից մեկն էր, որը չարդարացավ քանակական հետազոտման արդյունքներով: Հենց ծնողների դրական վերաբերմունքը և պատրաստակամությունը պետական լեզվի ուսուցման գործընթացի մեջ ընդգրկման համար կարևոր առաջ դրված քայլ է, ինչը հաճախ անձնական գրույցներում ևս նշում են տնօրենները:

Մանկավարժների պատրաստումը և որակավորման բարձրացումը, բազմերանգ և աշակերտների կարիքներին համապատասխանեցված ուսումնական և օժանդակ նյութի պատրաստումը, ծրագրի ներդրման գործընթացում հասարակության տեղեկացումը, սրանք այն կարևորագույն հարցերն են, որոնք հատում են միմյանց որակական և քանակական հետազոտությունների արդյունքների համաձայն:

❖ **Միջավայրը.**

- Հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում ոչ վրացալեզու միջավայրը բացասաբար է ազդում աշակերտների և մանկավարժների վրա, ինչպես լեզու սովորելու, այնպես էլ ինտեգրման տեսակետից: Ոչ վրացալեզու միջավայրի գոյության պայմաններում միայն դպրոցում անհնար է լիարժեք սովորել վրացերենը, առավել ևս դեռևս մեծ դժվարությունների հետ է կապված տվյալ դպրոցներում լեզվի ուսուցման գործընթացը: Դեռ չկարգավորված հիմնախնդիրները՝ համապատասխան ուսումնական նյութի

բացակայությունը և որակյալ ուսուցիչների սակավությունը, ոչ վրացալեզու միջավայրի հետ, համարյա անհնար են դարձնում լեզվի լիարժեք տիրապետումը դպրոցում:

❖ **Մեթոդական և ուսումնական նյութերի բացակայությունը.**

- Ուսումնական դասագրքերի անհամապատասխանությունը աշակերտների լեզվական իրազեկություններին:
- Դիդակտիկ նյութերի և համապատասխան օժանդակ դասագրքերի սակավություն:
- Մանկավարժների ուղեցույցերի բացակայություն:

❖ **Կադրային ռեսուրսների ցածր որակավորումը.**

- Մանկավարժների ցածր իրազեկություն երկլեզու կրթության տեսանկյունից:
- Պետական լեզվի չիմացություն:
- Որակյալ ոլորտային մանկավարժների սակավություն:

❖ **Տեղեկատվական վակուում.**

- Նշանակալի հիմնախնդիր է փոքրամասնություններին ժամանակին անհրաժեշտ տեղեկությունների չմատուցելը, թեկուզ այն նորության վերաբերյալ, որ 2010 թվականից իրականացվում է Վրաստանի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում (ենթադրվում է արտոնյալ քաղաքականությունը) երկար ժամանակվա ուշացումով դարձավ հայտնի լայն հասարակայնությանը (հոծ բնակեցված տարածաշրջաններում):
- Հաճախ տարածաշրջանների ուսուցիչների համար մատչելի չէ տեղեկատվությունը ժամանակակից ուսուցման տեխնոլոգիաների և տարբեր նորությունների մասին:

❖ **Հետազոտման հետևանքով ստացած դրական արդյունքները.**

- Դպրոցներում ուսուցման գերակա լեզու պետական լեզվի անվանումը, ինչը ենթադրում է պետական լեզվի ուսանման նկատմամբ աճած հետաքրքրություն և անհրաժեշտություն:
- Ծնողների հետաքրքրության և ընդգրկվածության աճ, ինչն անպայման նշանակալի առաջընթաց քայլ կարելի է համարել:
- Մանկավարժների դրական վերաբերմունքը և բազմալեզու կրթության գործընթացի մեջ ընդգրկվելու ցանկությունը:
- Վրաստանում վրաց լեզվով բարձրագույն կրթություն ստանալ ցանկացողների թվի աճ, ինչն, իր հերթին, դրական կարտացուլի ոչ վրացալեզու բնակչության զբաղվածության և հասարակությանն ինտեգրման վրա՝ երկար տարիներ դուրս մղված լինելուց հետո, ինչի գլխավոր պատճառը հենց պետական լեզվի չիմացությունն էր և այդ պատճառով համապատասխան կրթություն ստանալու նվազագույն հնարավորությունը:

Բանավեճ

Այսօրվա աշխարհում բոլոր ճանապարհները դեպի հաջող կարիերա անցնում են երկլեզու կրթությամբ: Հավանաբար քչերը կարող են պատկերացնել կյանքն այսօր կամ ապագայում մեկ լեզվով խոսող աշխարհում: Հենց այդ պատճառով է օր օրի աճում երկլեզու կրթության դերը և առավելությունն ինչպես փոքրամասնությունների, այնպես էլ մեծամասնության համար ոչ միայն Վրաստանում, այլև ողջ աշխարհում:

Փոքրամասնությունների համար երկլեզու կրթության ճանապարհով պետական լեզու սովորելուն և նրանց ընդգրկմանը հասարակության մեջ, ինչպես երևում է անցկացված հետազոտությունից, դրական է դիմավորում հարցվածների մեծ մասը: Թեպետ որակական և քանակական

հետազոտման արդյունքներն արդարացրին մեր վարկածը, որ բազմալեզու ծրագրի ներդրմանն ուղեկցում են բազմաթիվ հակադրություններ և խանգարող գործոններ, որոնք խափանում են պլանավորված գործընթացը, և դրանց չնախատեսելը վտանգ կստեղծի դրական արդյունքներ ստանալուն:

Այն բազմաթիվ հիմնախնդիրներին զուգահեռ, որ երկիրն ունի այսօր, թեկուզ վրացական հանրային դպրոցներում առկա դժվարությունները, թեկուզ այն, որ բազմաթիվ վրացի երեխաներ չունենորության պատճառով չունեն լրիվ ընդհանուր և բարձրագույն կրթություն ստանալու հնարավորություն, կարևոր է որոշակի ուշադրություն հատկացնել ազգային փոքրամասնությունների կրթության և ինտեգրման հարցին ընթացիկ բարեփոխման գործընթացում: Նրանց ինտեգրումը կենսական նշանակություն ունի միասնական, հզոր, ժողովրդավարական հասարակության ձևավորման գործընթացում և երկրի զարգացման մեջ: Համարում եմ, որ կրթությունը պետք է լինի գերակա, պետական լեզվի ուսանումը պարտադիր երկրի բոլոր քաղաքացիների համար, իսկ բազմալեզու կրթությունն ուղիներից մեկը դեպի նախանշված նպատակ:

Երաշխավորություններ.

Դպրոցների վարչարարներին և կրթության քաղաքականություն ստեղծողներին մեծ ջանքեր են անհրաժեշտ ծրագրի պլանավորման և իրականացման գործընթացում, քանի որ միայն ճիշտ պլանավորված և իրականացված, նպատակաուղղված քայլերն են պայմանավորում հաջողություն: Նշանակալի է մի քանի հիմնական գործոնների նախատեսումը, ինչն ընդգծվեց անցկացված հետազոտության ամփոփման և վերլուծության հետևանքով.

- կարիքների ժամանակին ուսումնասիրում և վերլուծում,

- ինտենսիվ հետազոտությունների և փորձերի իրականացում՝ մինչև յուրաքանչյուր նորության որպես նորմ սահմանումը,
- մանկավարժների ժամանակին պատրաստում և վերապատրաստում,
  - երկլեզու ուսուցման մեթոդիկայի կատարելագործում և ուսուցիչներին ծանոթացում,
  - երկրի և մշակույթի յուրահատկությունների նախատեսում, այնպես, ինչպես
- փոքրամասնությունների մշակույթի և ավանդույթների հարգանք՝ ուսումնական գործընթացը պլանավորելիս,
- երկրորդ լեզվի մեթոդիկայի նախատեսում,
  - դպրոցների ինտենսիվ մշտադիտարկում,
  - բազմալեզու և հետաքրքիր ուսումնական նյութերի ստեղծում, որոնք հարմարեցված կլինեն աշակերտների լեզվական հնարավորություններին:

ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Բեյքեր 2006 - Բեյքեր, Կ., Երկլեզվության և երկլեզու կրթության հիմունքները, Քաղաքացիական ինտեգրման և ազգամիջյան փոխհարաբերությունների կենտրոնի 2010 թվականի վրացական տարբերակի հրատարկում:
- Տաբատաձե, 2010 – Տաբատաձե Շ., Ինտեմշակութային կրթությունը Վրաստանում՝ ժողովածուի մեջ՝ «Մշակութային երկխոսությունը և քաղաքացիական գիտակցությունը», Խաղաղության, ժողովրդավարության և զարգացման կովկասյան ինստիտուտ, 2010:
- Ծիփուրիա Բ., 2006 - Ծիփուրիա Բ., Պետական լեզուն սովորելուց մինչև քաղաքացիական ինտեգրումը՝ ժողովածուի մեջ՝ «Լեզվական քաղաքականությունը և կրթությունը բազմալեզու հասարակության մեջ» - *Cimera publication 2006*
- Գրիգուլե և Պերինի - Grigule L. & Perrin, 2007 - Multilingual Education in Georgia, Evaluation Reporte, *Tbilisi, Geneva, July 2007.*
- Դեդզե - DEDZE I. 2007 - Multilingual Education In Georgia. An evaluation report of the Ministry of Education and Science of Georgia Policy on the Deveopment of Multilingual Education. *August 2007.*
- Երկլեզու կրթության կանոնադրության նախագիծը, Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարություն, 2009:
- Երկլեզու կրթության ծրագրերի կանոնադրությունը, 2010, Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարություն, 2010:
- Բազմալեզու կրթության հարցարանների ձևեր, 2009 - Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարություն, 2009:
- Վրաստանի ՄԱԿ-ի ընկերակցություն, 2010 – Ազգային փոքրամասնությունների քաղաքացիական ինտեգրման գնահատումը, 2010, Թբիլիսի:
- Վրաստանի առաջին հաշվետվությունը ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կադապար կոնվենցիայի 25–րդ հոդվածի առաջին պարագրաֆին համապատասխան, 2007, 30 մարտի:

Irine Shubitidze

Centre for Civil Integration and
Inter-Ethnic Relations

Language policy and difficulties in the state language teaching process in Georgia

ABSTRACT

Article emphasize the absolute necessity of learning of state language and envisages bilingual education as a considerable way for ethnic minorities to learn Georgian language. Since the issue is particularly pressing in recent years, a number of the projects have been launched by MESH. The work aims to attract attention of interested society to the significant issue which implies state language teaching process to ethnical minorities through bilingual education and entails an opportunity for their involvement in public life and meaningful contribution for peaceful development of the country. The objective of the research is to learn the ways that approach the challenges existing in state language learning processes. The subject of the research is to identify the obstacles and challenges impeding realization process of bi/multilingual programs. The target objective of the research is 40 non-Georgian schools where since 2009 the piloting of multilingual programs has been implementing. The quantitative and qualitative studies confirmed the **hypothesis** that *piloting process is accompanied by the problems and difficulties (e.g non-Georgian environment, low qualification of the teachers, lack of the methodological and teaching materials and ect.), which significantly hamper its implementation and questions its success if they are ignored.*